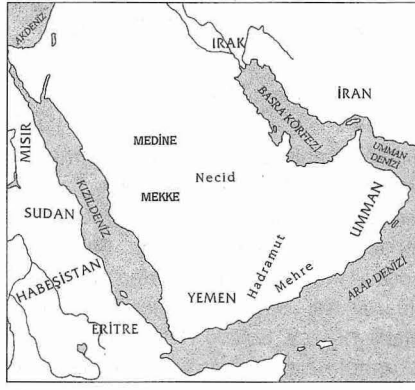

nuncusudur. Mekke devrinde Câsiye sûresinden sonra nâzil olmuştur. On, on beş ve otuz beşinci âyetlerinin Medenî olduğu da rivayet edilmiştir. Otuz beş âyetlidir; sûre evvelindeki "hâ-mîm"i tek başına bir âyet saymayanlara göre ise otuz dört âyettir. Fâsılları nûn (ن) ve mîm (م) harfleridir.

Konusu bakımından kendisinden önceki Câsiye sûresinin devamı mahiyetinde olan Ahkâf sûresindeki âyetleri muhteva yönünden beş grupta mütalaa etmek mümkündür. 1-6. âyetlerde, Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğuna işaret edildikten sonra Allah'ın göğü, yeri ve diğer varlıkları belli bir süre içinde ve bir gayeye bağlı olarak yarattığı, bu gerçek apaçık ortadayken Allah'tan başka tanrılar edinmenin mânasızlığı, haklarında akla veya nakle dayalı hiçbir delil bulunmayan, sürekli yakarılsa da kıyame kadar hiçbir karşılık veremeyecek olan putlara tapmanın saçmalığı çarpıcı bir şekilde ortaya konur; bunun ne kötü bir sapıklık olduğuna dikkat çekilir. 7-14. âyetlerde, vahyin gerçekliği ve buna bağlı olarak Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu, Kur'an'ın şüphe götürmez üstünlüğü, iman davasının haklılığı, müşriklerin bile bile gerçeği kabule yanaşmadıkları anlatılır. 15-20. âyetlerde, imanın iyilik ve ahlâkla, inkârın da kötülük ve ahlâksızlıkla olan ilişkisi konu edilir. Gerçek müminin aile ve sosyal çevresiyle olan iyi münasebetleri üzerinde durulur. Allah'a ve âhiret gününe inanan insanın Allah'ın emrine uyarak O'nun rızasını iyi davranışlarda araması ve iyiliğin her şeyden önce en yakınlarla, özellikle ana ve babaya yapılması gerektiğine işaret edilir. Kendisini büyütmek ve yetiştirmek için birçok sıkıntılara katlanan ana babasına karşı saygılı davranmayan, onların öğütlerini dinlemeyenlerin âhirette azap görecekları ihtar edilir. 21-29. âyetlerde, Mekke müşriklerin Hz. Peygamber'e ve müminlere karşı takındıkları olumsuz tavırdan vazgeçip öğüt almaları için kendilerine Âd kavminin uğradığı âkubet hatırlatılır. Hz. Hüd'un Âd kavmini, putları bırakıp yalnız Allah'a kulluk etmeleri, aksi halde büyük bir felâkete uğrayacaklarını haber vererek uyardığı, buna rağmen onların küfür ve inkârda ısrar ettikleri, Allah'ın da onları, inkâr ve taşkınlıklarının cezası olarak, her şeyi yıkıp yok eden korkunç bir kum fırtınası ile helâk ettiği anlatılır ve aynı âkibete uğ-

Âd kavminin yaşadığı Ahkâf bölgesi

rayan diğer toplumların halinden ibret alınması öğütlenir. Son âyetlerde ise cinlerin de insanlar gibi Hz. Peygamber'in tebliğine uymakla mükellef oldukları ve bu konuda uyarıldıkları belirtilerek Allah'ın davetine uymayanların apaçık bir sapıklık içinde bulunduklarına ve âhirette cezalandırılacaklarına işaret edilir.

Ahkâf sûresinde, Hz. Peygamber'e kavminden gördüğü eza ve cefaya, diğer büyük peygamberler (ülû'l-azm*) gibi katlanması tavsiye edilir. Sûre, küfürün sonunun yakın olduğunu, inananların mutlaka başarıya ulaşacaklarını haber veren âyetlerle sona erer. Bundan sonraki Muhammed sûresinde cihad ve savaşa izin veren âyetlerin bulunması, Mekke müşriklerin uğrayacağı hezimetin eski ümmetlerin helâkinde görüldüğü gibi tabii âfetler sebebiyle değil, ileride güçlenecek olan müslümanların eliyle gerçekleşeceğine işaret sayılır. Bu nokta aynı zamanda bu iki sûre arasındaki münasebeti de gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Bulak 1323-29 — Beyrut 1398/1978, XXVI, 2-25; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hkf" md.; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1376/1957, I, 115-116; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmil-Kur'an* (nşr. Ebû İshak İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, XVI, 178-222; *Lisânü'l-'Arab*, "hkf" md.; Süyûtî, *el-İtkân* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1387/1967, I, 74; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, Bulak 1301 — Beyrut, ts. (Dâru l-hyâi't-türâsi'l-Arabî), VIII, 74-98; *Kâmûsü'l-'alâm*, I, 783; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982, VI, 4333-4365; Muhammed İsmâil İbrâhim, *Mu'cemü'l-elfâz ve'l-'alâmî'l-Kur'ânîyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikrî'l-Arabî), s. 131; "Ahkâf", *İA*, I, 157; G. Rentz, "al-Ahkâf", *EI²* (İng.), I, 257; a.m.f., "el-Ahkâf", *UDMİ*, II, 44.

EMİN IŞIK

AHKÂM

(الأحكام)

"Karar, yargı; ilim, anlayış" gibi mânalara gelen hüküm kelimesinin çoğul şekli.

Kur'an-ı Kerim'de yalnız tekil şekliyle geçer ve Allah'a, peygamberlere ve diğer insanlara nisbet edilerek kullanılır. Hadislerde ise hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmıştır. Hüküm, özel mânada devlet ve hükümetin otoritesini ifade ettiği gibi, bir hâkimin belli bir konuda verdiği karar, iki nesne veya fikir arasında kurulan bağlantı, bir konuya uygulanan mantıkî kazıyye ve daha çok çoğul şekliyle fıkıh, nahiv ve diğer ilimlerde kaide mânalarında kullanılmış olan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Fıkıh usulü âlimlerine göre hüküm, mükelleflerin filleriyle ilgili ilâhî hitabı, fıkıh âlimlerine göre de bu hitabın eserini ifade eder. Bu mânada ahkâm, teşrî veya teorik hukukun mukabili olarak pozitif hukuku ifade eden *fürû'* ile eş anlamlıdır. İslâm dininin getirdiği kuraların bütününe **ahkâm-ı şer'iyye** denilir. Şer'î hükümler de özelliklerine göre **ahkâm-ı i'tikâdiyye**, **ahkâm-ı amelîyye** ve **ahkâm-ı ahlâkiyye** gibi kısımlara ayrılır. İtikadî hükümlere, davranışlarla ilgili diğer hükümlere nisbetle temel teşkil etmeleri sebebiyle **ahkâm-ı asliyye**, amelî hükümlere ise itikadî hükümlere nisbetle ikinci planda geldikleri için **ahkâm-ı fer'iyye** de denilmiştir. Amelî hükümler ayrıca kişinin yükümlülüklerini belirleyen hükümler mânasında **ahkâm-ı tekliyye** (ahkâm-ı hamse: vücûb, hurmet, nedb, ibâha, kerâhet) ve bir şeyin diğer bir şeye sebep, şart veya mâni olarak konulması mânasına **ahkâm-ı vaz'iyye** olarak iki kısma ayrılır. Dinî kaynaklara dayanan **ahkâm-ı şer'iyye**ye mukabil, kelâm ilmi çerçevesinde ele alınan ve bir şeyin, bir mefhumun varlık mefhumuyla müsbet veya menfi münasebeti hakkında aklın varabileceği yargılara da **ahkâm-ı akliyye** denir (ayrıca bk. HÜKÜM).

Ahkâm, daha geniş mânada, belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralların bütününe ifade etmek için kullanılır. Bu tarzdaki kullanılışından dolayı, belli bir konuya dair hükümleri top-layan eserlere ve hatta belli bir konuyla ilgilenen ilim dallarına da ad olmuştur:

Ahkâmü'l-vakf (vakıfla ilgili hükümler), **el-ahkâmü's-sultâniyye** (hilâfet ve devlet teşkilâtı hukuku, kamu hukuku), **ahkâmü'n-nücüm** (astroloji), **ahkâmü'l-Kur'ân** (kendilerinden amelî hükümlerin çıkarıldığı âyetler ve bunlardan çıkarılan hükümler), **ahkâmü's-sigâr** (muhtelif konularda çocuklarla ilgili fikhî hükümler) gibi. Amelî hükümlerin kaynağı olan âyetlere **ahkâm âyetleri**, aynı türden hadislere de **ahkâm hadisleri** denilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "hkm" md.; Şâtibî, *el-Muvâfaqât*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), I, 109 vd.; *Tehânevî, Keşşâf*, "hkm" md.; T. H. Weir, "Hüküm", *İA*, V/1, s. 627; J. Schacht, "Ahkâm", *EI*² (İng.), I, 257.

AHMET ÖZEL

AHKÂM DEFTERİ

Osmanlı Devleti'nde genellikle maliyeye ait hükümlerin toplandığı defterlere verilen ad.

Ahkâm, hükümün çoğulu olup burada "padişah buyruğu" anlamına gelmektedir. Osmanlılar'da hükümler bizzat padişah tarafından ısdar edilmez, padişahın yetki verdiği makam veya bu makama bağlı daireler, onun adına hüküm verebilirlerdi. Bu bakımdan hükümler sadâret makamından veya defterdarlıktan çıkardı. Sadâret makamından çıkan hükümler daha ziyade **ferman** genel adını taşırdı. Bunların bir suretlerinin toplandığı defterlere **defâtir-i umûr-ı mühimme**, **ahkâm-ı mühimme** veya kısaca **mühimme*** adı verildi. Defterdarlıktan çıkan ahkâmın toplandığı defterlere ise **ahkâm-ı mâliye** denilirdi. Bunlar defterdarlığa bağlı baş muhasebe, baş mukâtaa, mevkufat gibi kalemlerde hazırlanırdı. Baş muhasebe ve baş mukâtaa dairelerinden çıkan emir ve tezkirelere, **muhâsebe-i evvel ahkâmı**, **mukâtaa-i evvel tezkire** ve **ahkâmı** adı verilirdi. Nüzül, sürsat, bedel-i kürekçi gibi vergilerin toplanması ve bunlarla ilgili diğer hususlar, **mevkufat ahkâmı** veya **mevkufat defterleri** denilen defterlere kaydedilirdi.

Önceleri bu kabil maliye ahkâmı için Rumeli ve Anadolu defterdarlıklarında defter tutulduğu halde, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren maliye kalemlerinin artması ile her bir kaleme ait ayrı defterler tanzim edilmiştir. Bugün Başba-

kanlık Osmanlı Arşivi'nde muhtelif tasniflerde yer alan maliye ahkâm defterlerinin en eskilerinden biri, 927 (1521) tarihli olup Kâmil Kepeci Tasnifi'nde (nr. 61) yer almakta ve daha ziyade Rumeli'ye ait malî ahkâmı ihtiva etmektedir. Gerek bu tasnifte gerekse maliyeden müdevver defterler serisinde maliye ahkâm defterleri bulunmaktadır. Ancak bu tasniflerde "ahkâm defterleri" adıyla kayıtlı defterlerin hepsi, maliye ahkâmı özelliğini göstermemektedir. Maliye ahkâmı, XVIII. yüzyıldan itibaren yeni kurulan Evâmir-i Mâliye Kalemi'nde tanzim edilmeye başlanmıştır. Bu kaleme ait defterler de yine Kepeci ve maliyeden müdevver defterler tasnifindedir. Ayrıca, İbnülemin, Ali Emîrî ve Muallim Cevdet tasniflerinde de maliyeye ait ahkâmı toplayan defter parçalarına rastlamak mümkündür. Hatta mühimme defterleri serisi içinde de maliyeye ait ahkâm defterleri yer almaktadır. Meselâ kırk bir numara ile kayıtlı defter, Anadolu Defterdarlığı'ndan çıkan ahkâmı toplamaktadır.

Bunların yanı sıra maliye ahkâmı vasfını taşımayan ve Dîvân-ı Hümâyûn'a ait olup daha ziyade XVII. yüzyılda görülen şikâyet defterleri serisi de **ahkâm-ı şikâyet defterleri** adını taşımaktadır. Ahkâm-ı şikâyet defterleri 1058-1229 (1648-1814) yılları arasında tutulmuştur ve tasnife açık 208 defterden ibarettir. Ayrıca 1155'ten (1742) itibaren eyaletlere göre ayrı defterler tanzim edilmiştir. 1255 (1839) tarihine kadar gelen bu defterler Anadolu, Sivas, Trabzon, Diyarbekir, Şam, Adana, Karaman, Halep, Erzurum, Maraş, Rakka, Rumeli, Özi, Silistre, İstanbul, Bosna ve Mora'ya aittir. Bugün arşivde devam eden tasnif çalışmaları sırasında ahkâm defterleri karakteri taşıyan defterlerin bulunması mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 82-83; Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 17, 23, 25-26; a.mlf., *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 10; Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 25, 28, 59, 62-69; Necati Aktaş—İsmet Binark, *el-Arşîfü'l-ʿOsmâni*, İstanbul 1987, s. 94, 165.

HALİL SAHİLLİOĞLU

AHKÂM-ı SULTÂNİYYE

(bk. el-AHKÂMÜ's-SULTÂNİYYE).

AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN

(احکام القرآن)

İbâdat, muâmelât ve ukûbatla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı.

Ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Zerkeşî'nin belirttiğine göre Gazzâlî ile Fahreddin er-Râzî Kur'an'daki ahkâm âyetlerinin sayısını 500 olarak tesbit etmişlerdir. Bu sayıyı 800'ün üzerine çıkaranlar olduğu gibi 200'e kadar indirenler de vardır. Herhalde bu 200 âyet, içinde ahkâm bulunduğu açıkça ifade edilen âyetler olmalıdır. Çünkü kıssa, **emsâl*** vb. hususları ihtiva eden âyetlerden de dolaylı olarak hüküm çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle ele alındığında ahkâm âyetleri ikiye ayrılır: 1. İçinde ahkâm bulunduğu tasrih edilmiş olan âyetler (el-Bakara, en-Nisâ, el-Mâide ve el-En'âm sûrelerinde bu çeşit âyetler çoktur). 2. Doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyen ve ancak **istinbât*** yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetler. Bunlar da kendi aralarında, başka bir âyete müracaat etmeye gerek kalmadan hüküm çıkarılabilenler ve ancak başka bir veya birkaç nas yardımıyla hüküm çıkarılabilenler olmak üzere ikiye ayrılır. Ahkâm âyetleri ayrıca, ihtiva ettikleri hükümler bakımından ibâdat, muâmelât ve ukûbat gruplarına ayrılabilirler. Bu grupların her birinde yer alan âyetlerin sayısı kesin olmamakla birlikte, son zamanlarda benimsenen bir tasnife göre, bunların 140'ı ibadetlere, yetmiş aile hukukuna, yetmiş medenî hukuka, otuzu ceza hukukuna, on üç veya yirmisi usûl-i muhâkemâta, yirmi ikisi harp ve sulh hukukuna, onu da malî ve iktisadî konulara dairdir.

Tefsir ilminin **tedvîn***inden itibaren günümüze kadar telif edilmiş olan eserlerde ahkâm âyetlerinin tefsirine de yer verilmiş, bu âyetlerin ihtiva ettiği hükümlere ve fakihlerin bunlardan çıkardığı farklı neticelere işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra, hicrî III. asırdan itibaren özel ihtisas alanlarına yönelik tefsirlerin kaleme alınmaya başlanmasından sonra, İslâm hukukçuları da özellikle kendi ihtisas alanlarını ilgilendiren ahkâm âyetlerinin tefsiri ile meşgul olmuş ve bu sahada müstakil eserler meydana getirmişlerdir.